

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.12:[34.021:355.271]

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2025-3-1>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини,
заступниця директора з наукової роботи

Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

Бевцик Алла Василівна,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
bevtsik11alla@gmail.com
orcid.org/0009-0005-3471-2772

У статті поставлено за мету філософсько-правове осмислення верховенства права в умовах воєнного стану.

*Для досягнення задекларованої мети та отримання належних результатів, використано таку сукупність методів: аналіз нормативно-правових актів, системний метод, формально-логічний метод, метод історичного аналізу, герменевтичний метод. **Результати та висновки такої діяльності.** У статті проаналізовано філософсько-правові аспекти верховенства права в умовах воєнного стану, що розглядається як інтегративний принцип правопорядку та водночас моральний орієнтир у кризових станах. Окреслено аспекти історичної еволюції ідеї верховенства права від античних концепцій до сучасного міжнародного та національного правового дискурсу. Визначено ключові ознаки принципу верховенства права, серед яких законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, рівність перед законом та гарантія основних прав і свобод. Здійснено філософський аналіз впливу воєнного стану на функціонування правової системи. Підкреслено, що введення надзвичайного режиму не скасовує, а трансформує дію принципу верховенства права, зберігаючи його гуманістичне підґрунтя. Визначено, що ключовим викликом у цей період є досягнення рівноваги між потребою забезпечення державної безпеки та необхідністю захисту фундаментальних прав людини.*

У роботі акцентовано увагу на значенні філософсько-правових підходів до осмислення воєнного стану як правової реальності, що поєднує реалії сили та ідеали справедливості. Підкреслено, що навіть у період збройного конфлікту право не повинно зводитися до інструменту примусу, а має залишатися основою легітимності влади та довіри громадян. Виконано порівняльний аналіз підходів до обґрунтування обмежень прав у кризових ситуаціях, зокрема крізь призму ідей Т. Гоббса та Дж. Локка. З'ясовано, що українська модель правового регулювання воєнного стану більшою мірою відповідає концепції природних невідчужуваних прав, які можуть бути обмежені лише у виняткових випадках та виключно задля збереження суспільного блага. Особливу увагу приділено принципу тимчасовості обмежень, що розглядається як запобіжник узурпації влади та гарантія відновлення демократичного порядку після завершення надзвичайних умов.

Ключові слова: верховенство права, воєнний стан, права людини, безпека, правопорядок, філософія права, баланс свободи і безпеки, правова держава.

PHILOSOPHICAL AND LEGAL UNDERSTANDING OF THE RULE OF LAW IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Tsurkan-Saifulina Yulia Vasylivna,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of General Theoretical Jurisprudence and Human Rights,
Deputy Director for Scientific Work
Chernivtsi Educational and Scientific Law Institute
National University "Odesa Law Academy
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

Bevtsyk Alla Vasylivna,
Assistant at the Department of General Theoretical Jurisprudence and Human Rights
Chernivtsi Educational and Scientific Law Institute
National University "Odesa Law Academy
bevtsik11alla@gmail.com
orcid.org/0009-0005-3471-2772

The article aims to philosophical and legal understanding of the rule of law in the conditions of martial law. To achieve the declared purpose and obtain the proper results, the following set of methods was used: analysis of regulatory acts, systemic method, formal-logical method, method of historical analysis, hermeneutic method. Results and conclusions of such activity. The article analyzes the philosophical and legal aspects of the rule of law in the conditions of martial law, which is considered as an integrative principle of law and order and at the same time a moral orientation in crisis states. The aspects of the historical evolution of the idea of the rule of law from ancient concepts to modern international and national legal discourse are outlined. The key features of the rule of law are defined, including legality, legal certainty, prohibition of arbitrariness, access to justice, equality before the law and guarantee of fundamental rights and freedoms. A philosophical analysis of the impact of martial law on the functioning of the legal system was carried out. It is emphasized that the introduction of an extraordinary regime does not abolish, but transforms the action of the rule of law, preserving its humanistic basis. It is determined that the key challenge during this period is to reach a balance between the need to ensure state security and the need to protect fundamental human rights.

The work emphasizes the meaning of philosophical and legal approaches to understanding martial law as a legal reality that combines the realities of strength and ideals of justice. It is emphasized that even in the period of armed conflict, the right should not be reduced to the instrument of coercion, but should remain the basis of the legitimacy of power and trust of citizens. A comparative analysis of approaches to substantiation of restrictions in crisis situations, in particular through the prism of T. Hobbes and J. Locke's ideas, was performed. It has been found that the Ukrainian model of legal regulation of martial law is more consistent with the concept of natural inseparable rights, which can be limited only in exceptional cases and solely for the preservation of the public good. Particular attention is paid to the principle of temporality of restrictions, which is considered as a fuse of usurpation of power and the guarantee of restoring the democratic order after the completion of emergency conditions.

Keywords: rule of law, martial law, human rights, security, law and order, philosophy of law, balance of freedom and security, rule of law.

Вступ. Філософсько-правове осмислення верховенства права в умовах воєнного стану має особливе значення, адже саме в періоди глибоких суспільних трансформацій виявляється справжня цінність і життєздатність основоположних правових принципів. Воєнний стан, зумовлений збройною агресією РФ проти України, вносить корективи у функціонування правової системи, актуалізуючи проблему співвідношення між вимогами безпеки держави та гарантуванням прав і свобод людини. Виникає потреба у новому погляді на верховенство права як на ідею, що поєднує правовий порядок, морально-ціннісні орієнтири та інституційні механізми, здатні забезпечити легітимність державної влади навіть у кризових умовах.

З філософсько-правової точки зору, верховенство права у період воєнного стану виступає не лише формальним принципом правотворення

і правозастосування, а й духовно-світоглядним орієнтиром, який утримує суспільство від правового релятивізму, свавілля та руйнування демократичних інститутів. Саме цей принцип є запобіжником від надмірного зловживання владними повноваженнями, а також підґрунтям для пошуку балансу між необхідністю обмеження певних прав і збереженням їх базового змісту, гарантованого як національним, так і міжнародним правом.

Актуальність дослідження визначається тим, що війна випробовує на міцність не лише політичні та економічні інститути, а й засадничі ідеї правової держави, тому саме верховенство права в умовах воєнного стану постає як ключовий індикатор зрілості правової системи, адже від його дотримання залежить довіра громадян до влади, стійкість демократичного ладу та можливість відновлення суспільства після завершення воєнних дій. Крім того, наукове осмислення цієї проблематики дає

змогу визначити оптимальні межі правових обмежень, виявити ризики легітимації надзвичайних повноважень та сформулювати шляхи зміцнення правової стабільності у перспективі мирного розвитку держави.

На думку А. Саміло та В. Шишко, у мовах воєнного стану «філософія права набуває особливого значення, оскільки вона визначає основні принципи та цінності, які повинні лежати в основі правової системи в умовах воєнного конфлікту» (Саміло, Шишко, 2024). Продовжуючи думку авторів, підкреслимо, що філософсько-правове осмислення верховенства права в умовах воєнного стану дозволяє не лише зберегти базові цінності правопорядку, а й сформувати концептуальні орієнтири для забезпечення балансу між необхідністю обмеження окремих прав і свобод та збереженням демократичних засад державності.

Метою статті є філософсько-правове осмислення верховенства права в умовах воєнного стану.

Для досягнення задекларованої мети та отримання належних результатів, використано таку сукупність методів: аналіз нормативно-правових актів, системний метод, формально-логічний метод, метод історичного аналізу, герменевтичний метод.

1. Філософсько-правова характеристика поняття та ознак верховенства права

Історичні аспекти принципу верховенства права (або правовладдя, як синоніму «верховенства права» та перекладу-новотвору «the rule of law») простежуються від його філософських витоків у працях античних мислителів (Платон, Аристотель, Цицерон), англійській концепції права, традицій германського звичаєвого права, у протистоянні аристократії та монархів в Середні віки, первинній юридизації під час Французької революції (XVIII ст.), теорії деклараторного права, доктринальному закріпленні в концепції природного права (XII-XIX ст.), введенні поняття Дж. Гаррінгтоном (XVII ст.) до його вторинної юридизації після Другої світової війни. Так, англійський юрист А. Дайсі стверджував, що фундаментом принципу верховенства права виступає безумовне сприйняття і визнання найвищої цінності особи людини, її свобод та прав, а базис конституційного кодексу виступає наслідком прав особи (Казарян, Зернюк, Лозовський, 2021) та утворює результат загального права забезпечуючи відсутність державного свавілля (Погребняк, 2008).

Сьогодні принцип верховенства права є основоположним принципом міжнародного права та основою для діяльності міжнародних органів, зокрема, ООН, Європейського Союзу, Ради Європи та ін. Зокрема, С. Головатий наголошує, що верховенство права (правовладдя) «як засадничий принцип, на універсальному рівні проголосила Організація Об'єднаних Націй (приміром, у Показниках правовладдя/ the Rule of Law Indicators), а також на регіональному рівні – Організація американських держав (зокрема в Міжамериканській демократичній хартії) та Африканський Союз (в його Установчому акті)» (Головатий, 2017). Наприклад, ст. 3 Статуту Ради Європи визначає, що «Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться

під його юрисдикцією, а також повинен відверто та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради, визначеної у главі I» (Рада Європи, 1949).

В українському законодавстві термін «верховенство права» вперше було використано в Конституційному Договорі між Верховної Ради України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Так, відповідно до ст. 1 Договору було визначено, що «в Україні діє принцип верховенства Права» (Верховна Рада, 1995), в подальшому принцип верховенства права було закріплено у ст. 8 Конституції України, яка містить норму у відповідності до якої «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» (Верховна Рада, 1996).

Відповідно до позиції Конституційного Суду України верховенство права є не лише дотриманням законів, а й імплементацією в правову систему ідей соціальної справедливості, рівності та свободи, що відображено в Конституції, і включає не тільки законодавство, а й норми моралі, традиції та звичаї, які легітимовані суспільством (Конституційний Суд України, 2025). Завдання Уряду для досягнення верховенства права зосереджені на шести ключових напрямках: зміцнення судової системи, розширення доступу до правової допомоги, реформування пенітенціарної системи, модернізація нотаріату, захист права власності та посилення антикорупційної діяльності та визначає, що «принцип верховенства права є основою для сталого розвитку суспільства та охоплює практично всі аспекти життя громадян України: від безпеки особистості, права власності та розв'язання конфліктів – до ефективної боротьби з корупцією» (Урядовий портал, 2025).

Основні ознаки верховенства права полягають у наступному: законність і прозорість ухвалення законів гарантує, що правові норми створюються відкрито і відповідально та є основою для легітимності всього законодавства; правова визначеність робить право зрозумілим, доступним і передбачуваним для громадян, дозволяючи їм планувати свою поведінку, знаючи правові наслідки своїх дій; заборона державного свавілля обмежує владу, запобігаючи довільним рішенням державних органів та посадових осіб, і вимагає обґрунтованості їхніх дій; ефективний доступ до правосуддя забезпечує можливість кожному захистити свої права в незалежному і неупередженому суді, що включає судовий контроль за владою та функціонування незалежної адвокатури; дотримання прав людини є серцевиною верховенства права, включаючи такі фундаментальні принципи, як право на ефективний засіб правового захисту, справедливий суд, презумпція невинуватості та заборона зворотної дії закону, що захищає особисті свободи від державних обмежень; недискримінація та рівність перед законом гарантує, що правові норми та їх застосування не надають переваг одній групі за рахунок іншої, забезпечуючи рівне ставлення до всіх громадян.

2. Воєнний стан як правова реальність та його вплив на верховенство права

Введення воєнного стану у зв'язку із військовою агресією РФ проти України ґрунтується на основі таких НПА, як: Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 (станом на 14.07.2025 р.

дію воєнний стан було продовжено 16 раз) (Президент України, 2022), п. 20 ст. 106 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII. (Верховна Рада, 2015).

У світлі філософсько-правове осмислення верховенства права в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває аналіз визначення воєнного стану, закріпленого у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (воєнний стан – це «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (Верховна Рада, 2015)). Отже, воєнний стан розглядається як особливий правовий режим, що запроваджується виключно за умов збройної агресії або загрози державній незалежності, і передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина – «тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України» п. 3 Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні» (Президент України, 2022). Таким чином, філософський аналіз дозволяє стверджувати, що визначення воєнного стану в українському законодавстві є спробою поєднання реалій сили та необхідності з ідеалами верховенства права, при цьому підкреслюючи, що навіть у надзвичайних умовах право не втрачає свого регулятивного потенціалу, а трансформується, зберігаючи гуманістичну та морально-правову основу.

З цього випливає фундаментальний висновок – навіть у кризових умовах право залишається регулятором, який окреслює допустимі межі діяльності державної влади, а не поступається місцем свавілля чи політичній доцільності. Слід зауважити, що історія знає приклади, коли воєнна «доцільність» повністю нівелювала принцип верховенства права. Так, у 1944 р. за формальної причини «звинувачення в співробітництві переважної більшості його представників в роки Великої вітчизняної війни Радянського Союзу 1941–1945 з гітлерівською адміністрацією» (Овчаренко, 2004) тоталітарним радянським режимом було примусово депортовано близько 200 тис. кримських татар у різні райони СРСР (від північного Приуралля до республік Середньої Азії). Злочинний характер депортації посилювався ще й тим, що вона порушила основні права кримськотатарського народу, зокрема право на самовизначення, право на власну територію та право на існування як етнічної спільноти, що стало актом етноциду, спрямованим на знищення кримських татар як окремого народу. Депортація стала

не лише злочином проти кримськотатарського народу, але й посяганням на права кожної жертви таких злочинних дій, оскільки було зафіксовано грубе порушення права на життя та безпеку, право на сім'ю, право власності, право на безпечні умови праці і проживання, право на вільне пересування та обрання місця проживання і т.д. Отже, при покаранні всього кримськотатарського народу за злочини, вчинені окремими його представниками, було порушено фундаментальні принципи верховенства права – принцип індивідуальної юридичної відповідальності та принцип справедливості.

Як зауважують А.Саміло та В.Шишко «Один із ключових аспектів, який потрібно розглядати у контексті верховенства права в умовах воєнного стану, – це баланс між необхідністю забезпечення безпеки суспільства та збереженням основних прав і свобод» (Саміло, Шишко, 2024). Продовжуючи думку зауважених авторів, слід підкреслити, що пошук рівноваги між безпекою та правами людини в умовах воєнного стану має не лише правовий, а й глибокий філософський вимір, адже верховенство права постає не як формальна категорія, обмежена виключно буквою закону, а як жива концепція, що визначає сенс правопорядку у кризових реаліях. Якщо в мирний час верховенство права найчастіше отожденоється з гарантіями доступу до правосуддя, стабільністю правового регулювання та передбачуваністю дій держави, то в умовах війни на перший план виходить питання «наскільки допустиме обмеження прав та свобод людини задля збереження самого існування держави і суспільства?». При цьому філософія права ґрунтується на тому, що правопорядок у своїй глибині має моральне коріння – він існує для людини, а не навпаки, тому навіть за умов воєнних викликів держава не може відмовитися від визнання людської гідності як абсолютної цінності, оскільки в іншому випадку право перетворюється на інструмент сили, а верховенство права – на фікцію. Тому, збереження балансу між необхідністю забезпечення безпеки суспільства та збереженням основних прав і свобод вимагає не лише формального контролю пропорційності обмежень, а й постійного усвідомлення, що навіть найсуворіші заходи безпеки повинні мати межі. Інакше кажучи, верховенство права в умовах війни стає своєрідним «моральним компасом», який нагадує, що безпека має сенс лише тоді, коли вона слугує свободі, а свобода зберігає цінність лише тоді, коли не підриває основу колективного виживання суспільства і держави.

Реалізація принципу верховенства права в умовах воєнного стану корелює з ідеями Т. Гоббса, який розглядав державу як механізм забезпечення виживання в умовах «війни всіх проти всіх», де без верховної влади права особи фактично втрачають сенс. Зокрема, у своїй праці «Левіафан» філософ аргументував, що люди повинні добровільно відмовитися від деяких своїх прав на користь суверена (держави), щоб уникнути хаосу війни, а держава виступає єдиним гарантом порядку, забезпечення миру та безпеки для громадян (Калюга, 2019). Проте, слід зауважити, що українська правова модель воєнного стану більшою мірою наближена до концепції Дж. Локка, котрий наполягав на існуванні невідчужуваних природних прав людини, що можуть бути обмежені лише в умовах крайньої необхід-

ності й виключно задля збереження суспільного блага. Як зауважує Т.П. Попович, теорія Дж. Локка містить тезу у відповідності до якої «на індивіда в державі покладається обов'язок виконувати визначені владою приписи, тоді як на саму владу – забезпечувати мир, охороняти власність, а також справедливо вирішувати (через судові установи) спори між громадянами» (Попович, 2023). Таким чином, українська правова модель намагається зберегти баланс між необхідністю обмеження прав в умовах війни та фундаментальними принципами правової держави, що ґрунтуються на повазі до невідчужуваних прав людини.

Особливе значення в дотриманні принципу верховенства права в умовах воєнного стану має принцип тимчасовості, закладений у визначення воєнного стану, оскільки тимчасовість і зумовленість конкретною загрозою є своєрідними запобіжниками від узурпації влади та гарантією відновлення конституційного ладу після усунення небезпеки. Наприклад, у п. 2 ст. 19 Конституції України підкреслено тимчасових характер на заборону проведення виборів до державних органів та органів місцевого самоврядування – «Верховна Рада України не пізніше ніж у дев'яностоденний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану, якщо чергові або позачергові вибори до відповідних органів мали бути проведені в період, на який було введено воєнний стан, приймає рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих виборів» (Верховна Рада України, 1996). Зокрема, принцип тимчасовості обмеження окремих прав в умовах воєнного стану узгоджується з кантівським баченням верховенства права як морального імперативу, що не допускає перетворення виняткових заходів на постійний стан (Максимов, 2005). Отже, філософська колізія між індивідуальним і колективним у межах воєнного стану відображає ширший дискурс у теорії права щодо співвідношення свободи та безпеки. Тимчасове обмеження прав в умовах воєнного стану відображає вплив гуманістичної парадигми, відповідно до якої верховенство права є не лише формальним принципом організації влади, а й гарантією поваги до людської гідності навіть у найскладніших умовах.

Висновки. Осмислення верховенства права в умовах воєнного стану має особливе значення, оскільки війна є випробуванням для основоположних принципів правової держави, тому принцип верховенства права виступає не лише як формальна категорія правотворення, а й як моральний орієнтир, що запобігає зловживанню владою та зберігає демократичні засади держави.

У філософсько-правовому контексті, верховенство права в умовах війни балансує між потребою забезпечення державної безпеки та збереженням базових прав і свобод людини. Українське законодавство, зокрема, визначає воєнний стан як тимчасовий правовий режим, що допускає обмеження деяких конституційних прав лише за умов збройної агресії та на певний термін. Така модель наближена до концепції Дж. Локка, яка визнає існування невідчужуваних прав, що можуть бути обмежені лише за крайньої необхідності для суспільного блага. У цьому контексті, верховенство права є «моральним компасом», що нагадує, що безпека має сенс лише тоді, коли вона

слугує свободі, а свобода зберігає цінність лише тоді, коли не підриває основу колективного виживання. Українська правова модель намагається зберегти баланс, гарантуючи, що право залишається регулятором, що окреслює межі державної влади, навіть у кризових ситуаціях. Особливе значення набуває принцип тимчасовості, який слугує запобіжником від узурпації влади та гарантією повернення до звичайного конституційного порядку після усунення загрози. Таким чином, верховенство права, навіть у складних обставинах, залишається гарантією поваги до людської гідності та основою для відновлення суспільства після завершення воєнних дій.

Відтак, верховенство права в умовах воєнного стану постає як інтегративне явище, що поєднує правові, моральні та політичні виміри й забезпечує стабільність державності, зберігаючи фундаментальні права людини навіть у ситуації крайньої небезпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Саміло А., Шишко В. Філософські аспекти верховенства права в умовах воєнного стану. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 29.02.2024.) С. 210–212. URL: <https://sci.lubgd.edu.ua/bitstream/123456789/15026/1/47.pdf> (дата звернення: 09.06.2025)
2. Казарян В.М., Зернюк В.В., Лозовський Д.Є. Генеза принципу верховенства права. Юридичний науковий електронний журнал. № 8/2021. С. 46–51. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/12.pdf (дата звернення: 14.06.2025)
3. Погребняк С.П. Історичні витоки верховенства права. Державне будівництво та місце самоврядування. Випуск № 15'2008. С. 3–13. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2927/1/Pogrebnyak_3.pdf (дата звернення: 12.06.2025)
4. Головатий С. Мірило правовладдя: Коментар. Глосарій. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Rule of Law Checklist. Київ: БАІТЕ, 2017. 163 с. URL: <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf> (дата звернення: 19.06.2025)
5. Статут Ради Європи: Рада Європи від 05.05.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 04.06.2025)
6. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України: Верховна рада України від 08.06.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.06.2025)
7. Конституція України: Верховна Рада України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2025)
8. Верховенство права. Офіційний веб сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 23.06.2025)
9. Верховенство права та боротьба з корупцією. Урядовий портал – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeu> (дата звернення: 21.06.2025)
10. Про введення воєнного стану в Україні Указу Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.06.2025)
11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.06.2025)

12. Овчаренко П.Д. Депортація кримськотатарського народу 1944. Енциклопедія історії України. Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Deportaciya_krymskykh_tatar (дата звернення: 03.06.2025)

13. Калюга І. Політична концепція «Левіафана» Томаса Гоббса. 2019. URL: <https://plomin.club/the-political-concept-of-thomas-hobbes-leviathan/> (дата звернення: 12.06.2025)

14. Попович Т.П. Розуміння обов'язку у природно-правових концепціях Дж.Локка та Ж.-Ж.Руссо. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. Випуск 77: частина 2, 2023. С. 315–319. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55363/1/284455-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-655943-1-10-20230712.pdf> (дата звернення: 11.06.2025)

15. Максимов С. Філософсько-правова концепція вічного миру Канта і сучасність. Вісник Академії правових наук України. X. : Право, 2005. № 4 (43). С. 44–51. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5067/1/Maksimov_44.pdf (дата звернення: 09.06.2025)

REFERENCES:

1. Samilo A., Shyshko V. Filosofski aspekty verkhovenstva prava v umovakh voiennoho stanu [Philosophical aspects of the rule of law in the conditions of martial law]. Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (DDUVS, 29.02.2024.) S. 210–212. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/15026/1/47.pdf> [in Ukrainian]

2. Kazarian V.M., Zerniuk V.V., Lozovskyi D.Ye. Heneza pryntsyphu verkhovenstva prava [Genesis of the rule of law]. Yurydychni naukovy elektronnyi zhurnal. №8/2021. S. 46–51. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/12.pdf [in Ukrainian]

3. Pohrebniak S.P. Istorychni vytoky verkhovenstva prava [Historical origins of the rule of law]. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannya. Vypusk № 15'2008. S. 3–13. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2927/1/pogreb-nak_3.pdf [in Ukrainian]

4. Holovatyi S. Mirylo pravovladdia: Komentar. Hlosarii. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Rule of Law Checklist [Mirilo Ruke: Comment. Glossary. European Commission for Democracy Through LAW (Venice Commission) Rule of Law Checklist]. Kyiv: VAITE, 2017. 163 s. URL: <https://www.venice.coe.int/images/site%20images/publications/rule%20of%20law%20checklist%20UKR.PDF> [in Ukrainian]

5. Statut Rady Yevropy [Statute of the Council of Europe]: Rada Yevropy vid 05.05.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#text [in Ukrainian]

6. Konstytutsiinyi Dohovir mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezidentom Ukrainy pro osnovni zasady orhanizatsii ta funktsionuvannya derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini na period do pryiniattia novoi Konstytu-

tsii Ukrainy [The Constitutional Treaty between the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine on the basic principles of organization and functioning of state power and local self – government in Ukraine for the period before the adoption of the new Constitution of Ukraine]: Verkhovna rada Ukrainy vid 08.06.1995 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%ba/95-%D0%B2%D1%80#text> [in Ukrainian]

7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Verkhovna Rada Ukrainy vid 28.06.1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#text> [in Ukrainian]

8. Verkhovenstvo prava [The rule of law]. Ofitsiinyi veb sait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> [in Ukrainian]

9. Verkhovenstvo prava ta borotba z koruptsiieiu [The rule of law and the fight against corruption]. Uriadovyi portal –Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeiu> [in Ukrainian]

10. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine] Ukazu Prezidenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/20222#text> [in Ukrainian]

11. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19-19#text> [in Ukrainian]

12. Ovcharenko P.D. Deportatsiia krymskotatarskoho narodu 1944. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Deportation of the Crimean Tatar people in 1944]. T. 2: H-D / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo “Naukova dumka”, 2004. 688. URL: http://www.history.org.ua/?termin=deportaciya_krymskykh_tatar [in Ukrainian]

13. Kaliuha I. Politychna kontsepsiia “Leviatana” Tomasa Hobbsa. [The political concept of “Leviathan” by Thomas Hobbes]. 2019. URL: <https://plomin.lub/the-political-concept-of-thomas-hobbes-leviathan/> [in Ukrainian]

14. Popovych T.P. Rozuminnia oboviazku u pryrodno-pravovykontseptsiiakh Dzh.Lokka ta Zh.-Zh.Russo [Understanding the duty in the natural legal concepts of J. Locke and J.-J. Russo]. Naukovy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriia Pravo. Vypusk 77: chastyna 2, 2023. S. 315–319. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55363/1/284455-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-655943-1-10-20230712.pdf> [in Ukrainian]

15. Maksymov S. Filosofsko-pravova kontsepsiia vichnoho myru Kanta i suchasnist [Philosophical and legal concept of eternal peace of Kant and modernity]. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. Kh. : Pravo, 2005. № 4 (43). S. 44–51. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5067/1/maksimov_44 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 28.08.2025

Рекомендована до друку 10.09.2025

Опублікована 01.10.2025